УДК 378.147.091.33:376.011.3-051-056.2/.3
DOI https://doi.org/10.32782/inclusion/2025.5.8

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТОДІВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Миронова Світлана Петрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID ID: 0000-0002-9418-9128
Researcher ID: ABB-8844-2021
Scopus-Author ID: 59119289400

Соціальна значущість професійної діяльності фахівців спеціальної освіти зумовлює високі вимоги до їхньої компетентності. Корекційні педагоги забезпечують не лише навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, а й корекцію їхнього розвитку; співпрацюють з родинами дітей, лікарями, реабілітологами, іншими фахівцями. Основоположним принципом підготовки фахівців спеціальної освіти має бути компетентнісний підхід із чіткою відповідністю стандартам вищої освіти, професійним стандартам, кваліфікаційним характеристикам спеціалістів. Такий підхід передбачає єдність особистісної, когнітивної й операційно-діяльнісної складових частин готовності майбутніх фахівців до виконання професійної діяльності. У статті висвітлюються можливості забезпечення єдності цих складових частин у практиці реалізації технологій і методів підготовки майбутніх корекційних педагогів; показано, як їх вибір зумовлюється цілями, завданнями, змістом і особливостями навчальної дисципліни. Доцільним є застосування проблемних методів, в основі яких лежать активність і співпраця; мозковий штурм сприяє здатності свідомого перенесення теоретичних знань у професійну практику; досить вагомими інтерактивними технологіями є ділові ігри, моделювання професійних ситуацій. Брейн-ринги, круглі столи дозволяють підвищити інтерес здобувачів освіти до занять, роблять процес закріплення знань неформальним та сприяють розвитку soft skills. Аналіз педагогічних завдань сприяє формуванню алгоритму дій щодо розв'язання складних проблем, розгляду ситуацій у майбутній професійній діяльності. Реалізація компетентнісного підходу як провідного принципу сучасної вищої освіти через технології та методи викладання забезпечує поєднання теорії, практики та професійної мотивації; сприяє формуванню свідомості та пізнавальної активності здобувачів вищої освіти, їхній самостійності, креативності, гнучкості, паритетній взаємодії з викладачами.

Ключові слова: *спеціальна освіта, підготовка фахівців, компетентнісний підхід, інноваційні технології, методи викладання, корекційні педагоги.*

Myronova Svitlana. Competent approach to the implementation of methods of training future specialists of special education

The social significance of the professional activity of special education specialists determines the high requirements for their competence. Correctional teachers provide not only education and upbringing of children with special educational needs, but also correction of their development; cooperate with children's families, doctors, rehabilitators, and other specialists. The fundamental principle of training specialists in special education should be a competency-based approach with clear compliance with Higher Education Standards, professional Standards, and Qualification Characteristics of Specialists. This approach assumes the unity of the personal, cognitive, and operational components of readiness of future specialists to perform professional activities. The article highlights the possibilities of ensuring the unity of these components in the practice of implementing technologies and methods of training future correctional teachers; it is shown how their choice is determined by the goals, tasks, content and features of the educational discipline. It is advisable to use problem-based methods based on activity and cooperation; brainstorming promotes the ability to consciously transfer theoretical knowledge into professional practice; Business games and modeling of professional situations are quite important interactive technologies. Brain-rings, round tables allow to increase the interest of education seekers in classes, make the process of consolidating knowledge informal and contribute to the development of soft skills. The analysis of pedagogical tasks contributes to the formation of an algorithm of actions to solve difficult situations/problems in future professional activities. Implementation of the competence approach as a leading principle of modern higher education through teaching technologies and methods provides a combination of theory, practice and professional motivation; contributes to the formation of consciousness and cognitive activity of students of higher education, their independence, creativity, flexibility, parity interaction with teachers.

Key words: *special education, training of specialists, competence approach, innovative technologies, teaching methods, correctional teachers.*

Вступ. Спеціальність А6 Спеціальна освіта є досить затребуваною на ринку праці, що зумовлено зростанням кількості як дітей із порушеннями розвитку, так і дорослих осіб, які потребують допомоги фахівців цього профілю. Варто зазначити, що останніми роками, особливо після започаткування інклюзивної освіти, соціальна значущість спеціальності применшується популістами, часто через нерозуміння її специфіки. Фахівці цієї спеціальності забезпечують не лише навчання і виховання, а й корекцію розвитку дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП); співпрацюють з родинами дітей, лікарями, реабілітологами, іншими фахівцями. Якщо в умовах інклюзивного навчання дітей навчають учителі закладів загальної середньої освіти, то корекційно-розвиткові заняття можуть проводити лише компетентні корекційні педагоги. Доведено, що без корек-

ційно-розвиткової допомоги реалізація освітніх цілей щодо дітей з ООП є формальною або й неможливою.

Підготовка фахівців до реалізації освітньої та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з ООП ґрунтується на загальній теорії та методології цієї проблеми (Л. Артемова, Вол. Бондар, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, Ю. Короткова, О. Малихіна, Т. Франчук, П. Шляхтун та інші), також ураховує специфіку спеціальної освіти (В. Бондар, О. Боряк, І. Дмитрієва, О. Мартинчук, С. Миронова, В. Нечипоренко, Л. Руденко, В. Синьов, М. Супрун, С. Федоренко, Л. Фомічова й інші). Основоположним принципом підготовки фахівців спеціальної освіти має бути компетентнісний підхід із чіткою відповідністю стандартам вищої освіти, професійним стандартам, кваліфікаційним характеристикам спеціалістів. Такий підхід передбачає єдність особистісної, когнітивної й операційно-діяльнісної складових частин готовності майбутніх фахівців до виконання професійної діяльності. Метою публікації є висвітлення можливостей забезпечення єдності цих складових частин у практиці реалізації технологій і методів підготовки фахівців.

Матеріали та методи. Написання статті ґрунтується на копіткому аналізі літературних джерел із проблеми підготовки фахівців у системі вищої освіти; спеціальної освітньої практики. В описі прикладів використовуємо власний досвід формування фахових компетентностей майбутніх корекційних педагогів.

Результати дослідження. Ознаками компетентнісного підходу до освітнього процесу в ЗВО є свідомість і пізнавальна активність здобувачів вищої освіти, їхня самостійність, творчість, паритетна взаємодія з викладачем. Реалізувати такий підхід допомагають інноваційні технології й інтерактивні методи викладання, що доведено низкою досліджень учених (Л. Андрюшина, Ю. Атаманова, В. Нагаєв, М. Портян, В. Савченко й інші) [1; 2; 4; 5]. Вибір технологій і методів викладання зумовлюється цілями, завданнями, змістом і особливостями навчальної дисципліни. Опишемо, як реалізувати компетентнісний підхід шляхом добору відповідних технологій і методів у практиці підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти.

Доцільним для викладання багатьох освітніх компонентів (далі – ОК) є застосування ***проблемних методів***, в основі яких лежать активність і співпраця. Їх варто застосовувати тоді, коли студенти вже володіють деяким матеріалом для розв'язання проблем. Одним із прикладів таких методів є ***дискусія***. Її можна практикувати, наприклад, під час вивчення спеціальної психології. Студенти вже володіють знаннями загальної та вікової психології, тому зможуть використати цей досвід для участі в дебатах. Цей метод буде доцільним і у викладанні інших ОК, оскільки під час дискусій майбутні корекційні педагоги будуть вчитися обстоювати власні погляди, інтегрувати наявні знання у власну позицію щодо освіти та соціалізації дітей з ООП.

Компетентність фахівців полягає у здатності свідомого перенесення теоретичних знань у професійну практику. Цьому сприяє такий метод, як ***мозковий штурм***, під час якого здобувачі освіти глибоко опрацьовують одну проблему та висловлюють власні ідеї щодо її розв'язання. Значення цього методу полягає ще й у тому, що студенти навчаються працювати у групі, висловлювати нестандартні ідеї, оцінювати їх і вибирати найбільш доречні.

У підготовці майбутніх корекційних педагогів досить вагомими інтерактивними технологіями є ***ділові ігри, моделювання професійних ситуацій***. Наведемо приклади для ОК:

– *педагогіка інклюзивної освіти* – засідання ІРЦ; комплексне оцінювання розвитку дитини; бесіда з батьками;

– *робота асистента вчителя/вихователя* – складання індивідуальної програми розвитку; розроблення календарного навчального плану;

– *виховна робота з дітьми з ООП* – виховні заходи для дітей; проведення гуртка;

– *логопедія* – заняття з артикуляційної гімнастики; постановка звуків; логопедичний масаж; логопедичні ігри з дітьми;

– *спеціальні методики навчання* – фрагменти уроків; засідання методичного об'єднання.

Подібною технологією є ***методика мікровикладання***. Її доцільно впроваджувати під час вивчення спеціальних методик навчання, технологій інклюзивної освіти. Прикладами мікровикладання можуть бути:

– фрагменти уроків з розробленим навчально-методичним забезпеченням;

– фрагменти корекційно-розвиткових/логопедичних занять;

– заочні екскурсії:

– демонстрація рухливих/дидактичних/сюжетно-рольових ігор;

– виступ на засіданні ІРЦ;

– методичне повідомлення на педагогічній раді;

– виступ на батьківських зборах тощо.

Для кожного ОК варто розробляти види ділових ігор, ситуацій для моделювання та мікровикладання, адже під час їх упровадження закріплюються не лише практичні вміння й навички майбутньої фахової діяльності, а й професійна мотивація здобувачів освіти.

Дієвими технологіями є ***брейн-ринги***, ***круглі столи***, оскільки вони дозволяють підвищити інтерес здобувачів освіти до занять, роблять процес закріплення знань неформальним та сприяють розвитку soft skills. Головне, щоб тематика цих технологій відповідала сфері спеціальної й інклюзивної освіти. Наприклад, брейн-ринг може бути присвячений сучасному понятійно-категоріальному апарату спеціальної освіти; історії спеціальної/інклюзивної освіти в Україні та за кордоном; видатним українським ученим за спеціальністю. Брейн-ринг також може проводитись для узагальнення чи перевірки знань з теми/розділу ОК. Для проведення гри формуються команди, викладач заздалегідь сам готує питання або доручає це кільком студентам, скеровує їхню роботу.

На засіданнях круглого столу можна обговорювати проблеми згідно з основними цілями ОК, як-от:

1. *Спеціальна психологія* – порівняльні аспекти вікової психології за нормотипового та порушеного онтогенезу.

2. *Робота з батьками дітей з ООП* – роль батьків у психолого-педагогічному супроводі дитини.

3. *Рання корекційно-розвиткова робота* – показники раннього розвитку та методи виявлення відхилень у дітей раннього віку.

Доцільним на засіданнях круглих столів є й обговорення наукових публікацій відповідно до змісту ОК, що сприятиме формуванню дослідницьких компетентностей здобувачів освіти.

Вагомим інтерактивним методом, особливо під час вивчення фахових дисциплін, є ***аналіз педагогічних завдань***. Під час їх розв'язання здобувачі освіти опановують навички аналізу; прогнозування власних дій і поведінки учнів з ООП; моделювання своїх дій, дій колег і батьків вихованців. Цей метод дозволить урахувати і ступінь компетентності студентів, оскільки можна розробляти завдання, різні за ступенем складності – від репродуктивних до творчих. Розв'язування завдань здійснюється в такій *послідовності*:

– орієнтація в завданні;
– визначення головних суперечностей чи проблеми;
– з'ясування причин виникнення проблеми;
– проєктування наслідків проблеми;
– моделювання різних варіантів розв'язання педагогічного завдання.

Опанування вмінь розв'язувати такі завдання сприятиме формуванню у здобувачів освіти алгоритму дій щодо розв'язання складних проблем у майбутній професійній діяльності.

Під час вивчення фахових ОК на практичних заняттях можна влаштовувати ***аукціон ідей***. Цей метод передбачає, що студентам надається однакове завдання, а вони мають запропонувати ідеї щодо його виконання. Найвищу оцінку одержує той здобувач освіти, який запропонував найкращий варіант. *Приклади завдань*:

– розробити рекламу значущості корекційно-розвиткових занять;
– запропонувати тематику батьківських зборів для окремого класу;
– підібрати дидактичні ігри для визначеної теми уроку;
– розробити ігри для розвитку окремого психічного процесу для визначеного віку дітей;
– запропонувати сценарій свята тощо.

Реалізація компетентнісного підходу потребує також поєднання класичних та інтерактивних методів викладання під час вивчення фахових ОК. Покажемо можливості такого поєднання на прикладі викладання корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки) для бакалаврів.

Реалізації фахових компетентностей сприяють програмовані завдання, ділові ігри, практичні завдання, різні види самостійної роботи. Окремі заняття проводяться на базі спеціальних ЗЗСО і ЗДО. Це дозволяє майбутнім фахівцям практично вивчати дітей у динаміці, спостерігати й аналізувати діяльність учителів, спробувати власні сили в організації та проведенні уроків, позакласних заходів, режимних моментів тощо. Якщо провести заняття на базі спеціального ЗЗСО з низки об'єктивних причин неможливо, то використовуються відеозаписи уроків, корекційно-розвиткових занять, позакласних заходів.

До вивчення цього ОК студенти вже опановують знання та вміння загальної та спеціальної психології, основи анатомо-фізіологічних і медичних ОК. Це якраз і дозволяє стимулювати студентів до оптимізації знань і такої діяльності, у якій вони стають активними учасниками освітнього процесу. Тому, окрім традиційних лекцій (яких мінімум), варто використовувати й різні форми активної лекції, що дає можливість значно підвищити творчий потенціал аудиторії, стимулює розвиток професійної свідомості.

На ***проблемній лекції*** студенти самостійно розглядають окремі суперечності реальної практики з опорою на теорію (і навпаки), тим самим набувають знання. Наприклад, під час висвітлення теми «Навчання, виховання, розвиток та корекція як єдиний педагогічний процес», розглядаючи питання про роль біологічних і соціальних чинників у розвитку особистості дитини з ІП, варто пропонувати студентам показати на прикладах єдність законів розвитку дитини з нормотиповим і порушеним розвитком, порівняти вплив цих чинників на дитину з типовим психічним розвитком та ІП, довести необхідність поєднання спеціального навчання та виховання з корекцією розвитку. Лише після цього доцільно переходити до характеристики засобів корекції в навчально-виховному процесі. Під час вивчення теми «Діти з порушеннями інтелектуального розвитку в освітньому та реабілітаційному процесі» можна пропонувати студентам самостійно розробити варіативну систему диференційованих закладів з урахуванням віку та ступеня порушення дитини з опорою на відомі їм із загальної педагогіки принципи побудови закладів, зі спеціальної психології – ступені та види інтелектуальних порушень. Потім систематизувати варіанти, уточнити цілі наявних в Україні закладів.

Доцільно практикувати ***лекцію-діалог***, де зміст подається через серію питань, на які здобувачі освіти відповідають безпосередньо під час лекції. Наприклад, таким чином будується виклад теми «Сутність процесу навчання дітей з інтелектуальними порушеннями». Базою для відповідей є засвоєні раніше теми «Склад учнів спеціальної школи» (спеціальна психологія); «Система закладів для дітей з особливими освітніми потребами в Україні» (вступ до спеціальності); «Навчання, виховання, розвиток та корекція як єдиний педагогічний процес» (корекційна психопедагогіка). Варто пропонувати *питання різні за ступенем складності та характером*, наприклад:

– Дайте визначення процесу навчання;
– Як треба доповнити це визначення, щоб воно показувало специфіку процесу навчання учнів із ІП?
– Чому корекція розвитку пізнавальних психічних процесів здійснюється на матеріалі навчальних предметів?

– Обґрунтуйте із психологічного погляду особливості навчального процесу учнів з ІП (відповідають після висвітлення викладачем особливостей процесу навчання дітей з ІП);

– Які структурні компоненти процесу навчання виділяє загальна педагогіка?

– Чи може олігофренопедагогіка користуватись цією структурою навчального процесу? Обґрунтуйте;

– Чому структурні компоненти процесу навчання містять різні корекційні прийоми?

Суттєво активізує професійне мислення здобувачів вищої освіти ***лекція-візуалізація***, оскільки основний її зміст подається в образній формі: таблиці, схеми, графіки. Дещо складніше організувати ***лекцію вдвох***, адже вона передбачає одночасну роботу двох викладачів (оптимально – з викладачем спеціальної психології), оскільки необхідно узгоджувати розклад і навантаження. Проте і сама форма, і зміст такої лекції дають можливість студентам свідомо і міцно засвоїти дотичні теми, наприклад: «Діяльність інклюзивно-ресурсних центрів», «Особистість і колектив», «Виховання дітей і підлітків з інтелектуальними порушеннями в сім'ї».

Варто практикувати і ***лекцію-провокацію***, у процесі якої спеціально передбачати помилки. Така лекція формує у студентів уміння оперативно аналізувати інформацію, орієнтуватись у ній і критично оцінювати.

Проведення нетрадиційних, активних лекцій дозволяє неформально реалізувати міжпредметні взаємозв'язки, стимулювати свідоме засвоєння майбутніми бакалаврами спеціальної освіти професійно значущого матеріалу.

Широко використовуються інноваційні методи навчання й у процесі практичних і лабораторних занять із корекційної психопедагогіки. Зокрема, на лабораторних заняттях студенти проводять ***дослідження*** психофізичного розвитку учнів спеціальних ЗЗСО і розробляють індивідуальні корекційно-розвиткові програми; установлюють стадію розвитку учнівського колективу та складають план позакласної роботи із групою дітей; відвідують уроки та виховні заходи у спеціальних ЗЗСО і надають ґрунтовний ***аналіз результатів*** тощо. Практичні та лабораторні заняття передбачають ***розв'язання педагогічних ситуацій*** з усіх тем ОК, ***індивідуальні завдання*** із фронтальним аналізом, ***обговорення результатів*** виконання самостійної роботи. Доцільно практикувати і ***проведення ділових ігор*** на заняттях, як-от: засідання команди ІРЦ або команди супроводу ЗЗСО; робота методоб'єднання; проведення етичної бесіди з учнями тощо. Виконання такого роду робіт здобувачами освіти ставить їх у ситуацію майбутньої професійної діяльності, підвищує відповідальність за виконання завдань.

Висновки. Отже, компетентнісний підхід як провідний принцип сучасної вищої освіти потребує не лише чіткої відповідності змісту освітніх компонентів професійній діяльності майбутніх фахівців, а й інтерактивних технологій і методів викладання. Адже саме вони забезпечать поєднання теорії, практики та професійної мотивації; сформують свідомість, самостійність, гнучкість і креативність здобувачів вищої освіти.

Література:

1. Дубасенюк О., Антонова О. Методика викладання педагогіки : курс лекцій. 2 вид., доп. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 327 с.

2. Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти : монографія / за наук. ред. Л. Ребухи. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 143 с.

3. Миронова С., Чопік О. Методика викладання фахових дисциплін спеціальності Спеціальна освіта : навчальний посібник ; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2025. 132 с.

4. Нагаєв В., Портян М. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник. 2 вид., перероб. і доп. Харків : Стильна типографія, 2018. 289 с.

5. Савченко В., Андрюшина Л. Традиційні та інноваційні педагогічні технології у вищій школі : навчальний посібник для здобувачів ІІ і ІІІ ступенів вищої освіти. Дніпро : Візіон, 2019. 83 с.

References:

1. Dubasenyuk, O., Antonova, O. Metodyka vykladannya pedagogiky: kurs lekcij. Vyd. 2, dop. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2017. 327 s. [in Ukrainian].

2. Innovacijni texnologiyi navchannya v umovax modernizaciyi suchasnoyi osvity: monografiya / za nauk. red. d. ped. n., prof. L. Rebuxy. Ternopil': ZUNU, 2022. 143 s. [in Ukrainian].

3. Myronova, S., Chopik, O. Metodyka vykladannya faxovyh dyscyplin special'nosti Special'na osvita: navchal'ny'j posibny'k. Kam'yanecz'-Podil's'ky'j nacional'nyj universytet imeni Ivana Ogiyenka. 2025. 132 s. [in Ukrainian].

4. Nagayev, V., Portyan, M. Metodyka vykladannya u vyshhij shkoli: navch. posibnyk. Vyd. 2-ge, pererob. i dop. Harkiv: Styl'na typografiya, 2018. 289 s. [in Ukrainian].

5. Savchenko, V., Andryushyna, L. Tradycijni ta innovacijni pedagogichni texnologiyi u vyshhij shkoli: navchalnyj posibnyk dlya zdobuvachiv II i III stupeniv vyshhoyi osvity. Dnipro: Vizion, 2019. 83 s. [in Ukrainian].